

Pedagogische sensitiviteit en de kunst van passend onderwijs!

Door Ritie van Rooijen & Dorine van Eijk

De Wet passend onderwijs heeft de scholen een sterkere focus gegeven om voor alle kinderen een zoveel mogelijk thuisnabije en passend plek te creëren waar ze kunnen leren. De belangrijke slogan 'ieder kind is welkom' betekent dat scholen hun uiterste best doen om de juiste ondersteuning te geven aan ieder kind. Ieder kind in een klas of groep is een unieke persoonlijkheid, heeft een eigen onderwijsbehoefte, volgt een eigen ontwikkeltempo en heeft om die redenen een eigen benadering nodig.

Er wordt aan jou als leerkracht gevraagd dat je in staat bent om zo goed mogelijk te reageren op de verschillende signalen die de kinderen uitzenden. Je moet als leerkracht veel in je mars hebben om én van ieder kind te zien wat het nodig heeft én daar flexibel op te kunnen reageren én met de juiste benadering. Er wordt met andere woorden van jou als leerkracht gevraagd dat je pedagogisch sensitief kunt handelen en dat jij je bewust bent en wordt van je eigen opvattingen die jouw handelen sturen.

In dit artikel beschrijven Ritie van Rooijen en Dorine van Eijk het belang van de bewustwording van jouw pedagogische sensitiviteit in de dagelijkse praktijk. Dat doen we aan de hand van een casus waarmee we willen laten zien hoe belangrijk het is dat je je eigen opvattingen (h)erkent en deze kunt formuleren. We oriënteren ons vervolgens kort op het begrip pedagogische sensitiviteit vanuit verschillende opvattingen en schetsen op welke wijze een kritisch reflexieve dialoog bijdraagt aan het verdiepen van de pedagogische sensitiviteit. Daarvoor hebben we 30 leerkrachten gesproken die deelnemen aan een onderzoek naar pedagogische sensitiviteit en morele leerprocessen¹.

Hugo valt vandaag in bij groep 6/7 en als hij aankomt ziet hij 27 kinderen verwachtingsvol bij de deur van de klas staan. Hugo schudt ieder kind de hand en heet hem/haar welkom in de klas. De les begint met groepsgewijze instructie en terwijl Hugo met groep 6 bezig is, werkt groep 7 aan een weektaak van geschiedenis. Groep 7 weet dat meester Hugo voor een half uur niet beschikbaar is voor hen en dat ze samen moeten werken bij het oplossen van de geschiedenis vraagstukken.

Vijf van de 13 kinderen uit groep 6 lijken niet zoveel zin te hebben in de rekenopdrachten. Ze zijn beweeglijk van aard, hun concentratiepeil is niet echt hoog, ze vinden het moeilijk om lang stil te zitten, niet zoveel te mogen praten en langdurig bezig te zijn met één opdracht. Voor meester Hugo ligt hier een uitdaging om én de nodige aandacht te hebben voor deze 5 kinderen én voor de 8 kinderen die wat minder nadrukkelijk om zijn aandacht vragen.

Terwijl Hugo bezig is met de instructie en begeleiding aan groep 6 merkt hij dat ook een aantal kinderen uit groep 7 zijn aandacht nodig heeft. Hij hoort een aantal kinderen onrustig worden, ziet dat er twee een spelletje doen op de pc en dat een ander voor zich uit zit te staren. In een fractie van een seconde besluit Hugo om de instructie van groep 6 voortijdig te beëindigen en met de hele klas een gezamenlijke activiteit te doen.

Na de gezamenlijke activiteit bespreekt Hugo met groep 6/7 dat hij de komende 15 minuten bezig is met de instructie en begeleiding van groep 6 en dat hij dan bij groep 7 komt om de opdrachten te bespreken.

¹ Het onderzoek maakt deel uit van een RAAK PRO project. Zie hiervoor: <http://www.pedagogischeprofessional.nl/>

Misschien handelt Hugo intuïtief, op basis van ervaringen en/of op basis van wat hij gelezen heeft in studieboeken. Want Hugo had ook andere keuzes kunnen maken. Zo had hij bijvoorbeeld groep 7 kunnen wijzen op de afspraak die gemaakt is dat zij tijdens de instructie aan groep 6 rustig door moeten werken. Of hij had ook groep 6 even aan het werk kunnen zetten en aandacht aan groep 7 kunnen geven. Dat doet hij allemaal niet, hij besluit om alles stil te leggen en met de hele klas iets actiefs te gaan doen.

Toen we Hugo vroegen wat zijn beweegredenen waren om zo te handelen zei hij: *'... Deze groep heeft de afgelopen twee weken twee verschillende invallers gehad en dat is hen niet in de koude kleren gaan zitten. En nu ben ik er: invaller nummer drie! Dus ik begrijp heel goed dat het niet gemakkelijk is om steeds te wennen aan een andere leerkracht, in een gecombineerde groep te zitten en heel vaak zelfstandig aan de slag te moeten zijn. Groep 7 kent de afspraak want die hangt hier aan de muur. Dus waarom zou ik ze er gelijk op moeten aanspreken? Door ze af te leiden en iets onverwachts te doen en niet gelijk als politieagent op afspraken te wijzen, probeer ik te laten zien dat ik ze begrijp...'*

Hugo vindt zijn reactie in deze situatie een goede beslissing. Hij vindt dat hij de kinderen en de groep goed aanvoelde en heeft zijn pedagogisch handelen daarop afgestemd.

Als leerkracht heb je zelf ideeën over hoe jij gehandeld zou hebben in bovenstaande situatie en over hoe jij vindt hoe het hoort en of jij vindt wat Hugo goed of fout doet. Als je hierover nadenkt dan raakt het direct aan je waarden en normen. Door stil te staan bij de vraag hoe je vond dat je handelde en welke beweegredenen je had om het op die manier te doen, kun je je bewust worden vanuit welke opvattingen, vooronderstellingen en overtuigingen jij handelt. Deze bewustwording kan bijdragen aan de ontwikkeling van je pedagogische sensitiviteit.

Pedagogische sensitiviteit

Om na te denken over pedagogische sensitiviteit hebben we in google de woorden 'pedagogische sensitiviteit' ingetypt. We krijgen 9620 hits met daarin interessante gedachten over pedagogische sensitiviteit waar we er vier van willen delen.

Eén van de hits verwijst naar het archief van de Volkskrant. Daar schrijft Karel Mulderij (pedagoog) in 2006 het volgende: *'... Wat wel erg is, is dat onderwijzers in opleiding nauwelijks nog leren over de emotionele ontwikkeling van kinderen, over hoe je moet praten over oorlog en honger, een dode poes of een vechtpartij op het schoolplein. Erger is nog dat ze protocollen moeten bestuderen over hoe je een kind mag troosten als hij z'n knie kapot valt: in de bovenbouw wel graag met z'n tweeën. Ik wil graag dat mijn kind zich dertig jaar later nog herinnert hoe leuk en lief en grappig de meesters en juffen waren. En natuurlijk moeten ze ook een beetje leren rekenen, maar honderd keer liever een slecht rekenende en spellende juf of meester die aardig is voor mijn kind dan andersom. In mijn vak noemen we dat pedagogische sensitiviteit. ...'*²

Een volgende hit brengt ons bij de pedagoog Max van Manen (2014)³. Hij spreekt onder andere van tact, invoelend zijn, de ander horen en zien, de ander respecteren en als leerkracht authentiek zijn in je pedagogische relatie.

Een derde hit brengt ons bij een artikel waarin wordt gesproken over vier componenten van sensitiviteit die ingaan op de signalen die kinderen afgeven. En dat je als leerkracht daar alert op moet zijn, er invoelend op moet reageren en dat tijdig doet op een manier die past bij het signaal⁴.

² <http://www.volkskrant.nl/archief/sensitief~a792013/>

³ Van Manen, M. (2014). *Weten wat te doen wanneer je niet weet wat te doen. Pedagogische sensitiviteit in de omgang met kinderen*. Driebergen: Nivoz.

⁴ Wolff, M. de & Veer, R. van der (1995). *Sensitiviteit als pedagogische categorie: een poging tot verheldering*, Verkregen op 30 september van https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/10281/7_703_007.pdf?sequence=1

Een laatste hit betreft een praktijkgericht onderzoek door drie leerkrachten⁵. Zij hebben gesprekken gevoerd met 211 kinderen uit groep 5 t/m 8 en 45 volwassenen (leerkrachten, Intern begeleiders, PABO studenten en studenten pedagogiek.) Zij komen tot vier kernthema's binnen pedagogische sensitiviteit die na analyses zichtbaar werden: relatie, reflectie, kennis en gevoel.

Deze vier bovenstaande perspectieven op pedagogische sensitiviteit laten zien dat achter ieder perspectief een andere opvatting kan zitten. Zo maakt Karel Mulderij duidelijk hoe hij vindt dat een leerkracht zich zou mogen opstellen in relatie tot het kind. Max van Manen's opvatting focust op het belang om op het juiste moment het goede te doen en je voortdurend bewust te zijn van de dynamische relatie die je hebt met de ander. Het derde perspectief lijkt de opvatting in zich te hebben dat je pedagogische sensitiviteit zou kunnen 'opdelen' in belangrijke elementen. Tot slot verbinden de drie leerkrachten in hun onderzoek de vier gevonden kernthema's en laten daarmee hun opvatting zien (p. 12) '..... Door middel van regelmatig reflecteren gaan leerkrachten op basis van kennis en gevoel, bewust en onbewust, een pedagogisch sensitieve relatie aan met de leerlingen...'

Het is niet aan ons om een oordeel uit te spreken over welke opvatting de juiste is of wie de 'waarheid' zou vertellen of waar we het meeste voor voelen. Daar is een opvatting veel te complex voor en raakt het de persoon die zich op basis van kennis, ervaring en opvoeding tot deze opvatting is gaan verhouden. Het is veel interessanter, vinden wij, om onze eigen opvattingen en die van een ander te onderzoeken en de beweegredenen te begrijpen. We doen dat met een kritisch reflexieve dialoog.

Bewustwording van pedagogische sensitiviteit

Een kritisch reflexieve dialoog⁶ is een gespreksvorm met een vijftal stappen waarmee je samen met collega's op zoek gaat naar elkaars opvattingen. En dan niet om ze goed of fout te vinden maar om ze te horen en te respecteren. Je wilt begrijpen hoe het komt dat jijzelf en je collega handelt zoals je dat doet, welke keuzes je maakt en wat je beweegredenen zijn. Je wilt inzicht krijgen in waarom en hoe je wel of niet afstemt op de leerling, op de situatie, op de vraag en op jezelf.

De kracht van een kritisch reflexieve dialoog is om niet te argumenteren, geen oplossingen te zoeken en niet te oordelen. Maar dat je durft te vertragen, onderzoekend te zijn, open te staan, uit te spreken wat je denkt en meer vragen te stellen dan je eigen verhaal centraal te stellen.

Er zijn 30 leerkrachten in groepjes met 2 of 3 collega's van dezelfde school aan de slag gegaan met de kritisch reflexieve dialoog. Dit gebeurde in het kader van het RAAK-PRO project 'De pedagogische professional voor het voetlicht'.

We hebben aan ze gevraagd of ze ons wilden vertellen waar ze zich van bewust zijn geworden als het om hun pedagogische sensitiviteit gaat. Hun verhalen zijn uitgetypt en geanalyseerd. Daarbij zijn we op zoek gegaan naar wat de leerkrachten vertelden over pedagogische sensitiviteit vanuit de vier geschetste perspectieven. Van hun ervaringen hebben we onderstaande thematische samenvatting gemaakt.

Interactie

De dagelijkse interactie met kinderen die onvoorspelbaar reageren, niet-reageren of in hun ogen storend reageren wordt als spannend ervaren. Leerkrachten waren verbaasd over de grote invloed

⁵ Hopkoper, D., Leijh, E., Kroon, T., Rooijen, R. van & Vogel, P. (2013). *Rapportage onderzoek. Vrijval sloa 2011- 2013. Po-raad*. Verkregen op 8 oktober 2016 van <https://www.poraad.nl/files/themas/onderwijsinhoud- en opbrengsten/1-augustus 2013 sloa onderzoek pedagogische sensitiviteit.pdf>

⁶ Het gespreksmodel 'kritisch reflexieve dialoog' is te downloaden van <http://www.pedagogischeprofessional.nl/>. Zie onder kopje opbrengsten – instrumenten.

die dit kan hebben op hun eigen pedagogisch handelen in relatie tot de overige kinderen in de groep. Er ontstond bewustwording van het eigen leerkracht gedrag en wat de manier van praten en non verbale houding kan doen met kinderen. Of zoals een van de leerkrachten aangeeft '..... ik vond het heel mooi om te zien dat door het kijken naar mijn eigen gedrag en dat van het kind ik zie hoe de interactie gegaan is en wat dat met een kind doet...'

Een aantal leerkrachten gaf aan dat ze meer open waarnemen en het gedrag van leerlingen minder snel interpreteren. Ze zeggen er gelijk bij dat dit wel moeilijker wordt naarmate het schooljaar vordert omdat je dan een beeld hebt opgebouwd van bepaalde leerlingen. Het vraagt dan extra alertheid om zo onbevooroordeeld mogelijk in gesprek te gaan met de leerlingen en je niet te laten leiden door wat je denkt op basis van eerdere ervaringen.

Veel leerkrachten geven aan dat ze meer onderzoekend zijn als het gaat om gesprekken met kinderen. Minder adviserend, oplossend of oordelend maar meer vragen stellend. In gesprek over de interactie met kinderen wordt verschil in opvattingen zichtbaar zoals een leerkracht vertelt '.....Ik denk dat iedereen wel kinderen heeft die in je allergie zone zitten. Waar je gewoon iets minder van kan hebben. Gewoon omdat het tegen jouw persoonlijke waarden in gaat. Ik kan er bijvoorbeeld absoluut niet tegen als kinderen tegen me liegen. En een andere leerkracht gaat daar met een grapje mee om. Of die pikt het op een andere manier op. Dat begrijp ik ... die waarden liggen anders...'

Afstemmen

Een leerkracht ontdekt dat zij als één van de 33 is die niet tegen rumoer in haar eigen klas kan, zij degene is die maar beter even uit de situatie weg kan gaan. En niet altijd de 32 kinderen terecht wijzen. Een andere leerkracht vertelt: '.....niet altijd gelijk zeggen van 'Ben je boos?' of dat. Maar gewoon 'Goh, wat is er gebeurd? Wat is er aan voorafgegaan?' Gewoon de tijd nemen om eens even te kijken: wat gebeurt er nou allemaal, wat zie je allemaal? Daar zie je al zoveel mee.'

Of een leerkracht die ontdekt dat ze altijd alles met humor oplost en daardoor eigenlijk de kinderen niet altijd even serieus neemt.

Leerkrachten ervaren in hun dagelijkse praktijk dat ze veel doelen willen halen. Ze ontdekten dat wat ze van tevoren bedacht hadden aan doelen niet altijd de behoefte van de kinderen is. De leerkrachten werden zich bewust dat de weg naar de doelen toe eigenlijk veel boeiender is en meer ruimte geeft voor de kinderen.

Het voorbeeld van één van de leerkrachten geven we hier exact weer, omdat het zo duidelijk maakt dat er sprake is van onderlinge afstemming: '.... Op een gegeven moment plopte de computer gewoon weer uit. We waren gewoon Jeugdjournaal aan het kijken en ineens, prrt, oké, beeld uit. Maar omdat ik gewoon bleef zitten en zei 'Nou ja, dat was ie dan', en omdat ik daar gewoon heel rustig onder bleef, gingen de kinderen gewoon heel rustig bij elkaar staan wachten tot de computer het weer deed....Dus ik dacht: als ik rustig blijf ... dan voelen kinderen dat ook en dan blijven zij ook rustig....'

Aandacht

Leerkrachten geven aan dat kinderen het voelen als je oprechte belangstelling toont en dat kinderen daardoor gemakkelijker in gesprek gaan met je. Daarnaast wordt aandacht voor zichzelf als leerkracht vaak genoemd. Er werd aangegeven dat ze moeten leren om regelmatig naar hun eigen gedrag te kijken in situaties waarin ze zich bijvoorbeeld irriteren of boos maken. Maar ook hoe ze over komen bij de leerlingen. En ze onderzochten vragen als: wat is de beste en een adequate manier van reageren voor deze groep en zie ik alle leerlingen wel?

Een voorbeeld van aandacht werd als volgt verteld door een leerkracht: '..... Ik blijf soms ook gewoon even zitten. En dan kijken ze soms van 'Waar is de juf? Oh, ze zit daar.' Oké, nou, gaan ze weer door. Ja, en soms alleen een glimlachje of een knipoog dat doet ook al veel. Of iemand ergert zich aan iemand in het groepje, ik zeg 'Ja, ik zie het.' En dat is dan al genoeg, zonder dat je verder iets zegt of doet

Sommige leerkrachten geven aan dat ze als eyeopener meenemen dat een klein gebaar al zoveel verschil kan maken. Door gewoon in de middagpauze, als je op de gang staat, tegen ieder kind dat

langs komt even 'eet smakelijk' te zeggen. Door deze aandacht te geven kregen de leerkrachten veel meer contact met de kinderen van andere groepen. Leerkrachten werden zich bewust dat ieder kind zijn verhaal kwijt moet en dat je alert moet zijn op de wat stillere kinderen. Want ook zij willen wat vertellen en komen soms heel weinig aan bod.

Passend onderwijs en de kunst van pedagogische sensitiviteit!

Om kinderen zo goed mogelijk te ondersteunen bij hun persoonlijke onderwijsbehoeften en ze te begeleiden in hun ontwikkeling is pedagogische sensitief handelen van groot belang. Dat hebben de gesprekken met de 30 leerkrachten ons duidelijk gemaakt. Het omgaan met een grote diversiteit in de klas is orde van de dag en als leerkracht heb je te dealen met de vele vragen die op je afkomen. Er wordt van je verwacht dat je je bewust bent van je pedagogische opvattingen, dat je eigen aannames (er)kent en dat je hierover in gesprek blijft met jezelf en je collega's. Je moet je voortdurend bewust zijn wat jouw gedrag kan doen met de kinderen in je klas. Wij denken dat pedagogische sensitiviteit nodig is om als leerkracht binnen passend onderwijs een diversiteit aan leer- ontwikkel- en onderwijsbehoeften van kinderen te ondersteunen. En dan spreken we over het aanvoelen en afstemmen en op het juiste moment een passende reactie geven, waarbij het kind (en/of groep) zich veilig en prettig blijft voelen. En jij ook!

Verder lezen over pedagogische sensitiviteit en de kritisch reflexieve dialoog

Op <http://www.pedagogischeprofessional.nl/> kun je meer lezen over het project en onderzoek. Onder het kopje *opbrengsten* kun je meer informatie vinden over pedagogische sensitiviteit en de kritisch reflexieve dialoog.

22 Oktober 2016